

CAPITOLUL 4.

RESPONSABILITATEA INDIVIDUALĂ ȘI EXTINDEREA OPȚIUNILOR UMANE

4.1. Descentralizarea, premisă a creșterii responsabilității personale

Costul social al reformelor în perioada de tranziție s-a dovedit a fi exagerat de mare și posibilitățile lui de creștere pe seama populației sunt, probabil, limitate. Concomitent, în condițiile crizei economice s-au redus considerabil resursele statului necesare asigurării nevoilor sociale.

În aceste condiții, inițiativa privată, autoangajarea individuală și antreprenoriatul privat se manifestă pentru populația țărilor în tranziție ca un *factor nou al securității economice*, ca *instrument de „autoprotecție”* al oamenilor în perioade dificile.

În noile condiții statutul omului, ca subiect al activității economice, se modifică principal. În trecut, în economia administrativ-distributivă, statul tutela într-o oarecare măsură populația, asigurând-o cu locuri de muncă și spațiu locativ gratuit, fixând prețurile, etc. Procesul de tranziție la societatea democratică și economia de piață se derulează în comun cu extinderea opțiunilor, liberalizării cererii și ofertei, formarea pieței muncii.

Economia de piață și dezvoltarea sectorului privat creează precondiții pentru formarea unei noi societăți civile. Odată cu apariția sectorului privat și dezvoltarea business-ului mic și mijlociu, în țară apare *stratul social de mijloc* — baza socială nouă necesară pentru stabilizarea și promovarea de mai departe a reformelor.

Descentralizarea și emanciparea oamenilor au diferite aspecte: juridice, sociale, economice, politice. De aceea, în țările în tranziție, inclusiv Moldova, are loc formarea bazei legislative, promovarea reformei de proprietate, crearea de întreprinderi sub diferite forme organizatorice.

Destul de important este aspectul social-psihologic: libertatea personală, demnitatea umană, sentimentul de proprietar-stăpân. Simbolic, J. M. Keynes în lucrarea sa principală „Teoria generală a ocupării forței de muncă, ratei dobânzii și banilor” a definit „psihologia socială drept mecanism de bază al pieței”.

De la începutul anilor '90, în Republica Moldova relațiile în domeniul activității de muncă s-au schimbat radical. În fostele întreprinderi de stat mii de oameni (circa 150 mii în 1998) și-au pierdut locurile de muncă sau și-au schimbat genul de activitate, a apărut sectorul privat, a avut loc aflulxul populației din mediul urban în cel rural, crește emigrația forței de muncă în alte state.

Un fenomen nou este *autoangajarea*. Pe parcursul a 5-7 ani în Moldova a apărut o categorie socială nouă, ce-și creează independent sfera de muncă și noi locuri de muncă. Acestea sunt întreprinderile mici de producere și prestare a servici-

“Activitățile economice, prin care oamenii își manifestă inițiativa și creativitatea și care întăresc bunăstarea comunității, formează baza fundamentală a progresului social.”

**Programul de acțiuni
al Summitului
Mondial pentru
dezvoltarea socială.
Copenhaga, 1995**

“Necesitatea este forța motrice a invențiilor”

Proverb latin.

Tabelul 4.1.1.

Structura veniturilor populației după mediul de trai, %

	1997			1998		
	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural
Venit disponibil	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Venit din activitatea salarizată	36,4	57,8	19,8	34,7	56,9	16,8
Venit din activitatea nesalarizată	39,8	12,6	60,8	42,6	12,2	67,3
• din activitatea agricolă	35,3	5,6	58,2	39,1	6,5	65,4
• din activitatea neagricolă	1,5	2,6	0,6	1,0	1,6	0,5
• din comerț	2,5	3,8	1,5	2,0	3,3	1,0
Venit din proprietate	0,4	0,6	0,3	0,4	0,9	0,2
Beneficii de la sistemul de protecție socială	10,4	11,1	9,9	10,1	11,2	8,8
• inclusiv pensii	10,0	10,6	9,5	9,6	10,7	8,8
• indemnizații de șomaj	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0
Alte indemnizații curente	0,4	0,8	0,1	0,4	0,6	0,3
Alte transferuri curente	12,6	17,1	9,1	11,8	18,2	6,6

Sursă: Sondajul BGC, 1998

ilor, angajarea individuală în sfera socială (medicină, învățământ), însă cel mai răspândit este comerțul privat.

Datele sondajului sociologic și analiza bugetelor gospodăriilor casnice (vezi tabelul 4.1.1) arată că în țară mai mult de 40% (iar în localitățile rurale peste 60%) din volumul veniturilor provin din autoangajare, activități individuale, etc. În majoritatea cazurilor aceasta este economia neformală, subterană. În Moldova, în 1998 ponderea salariului oficial și a indemnizațiilor de stat (pensii, burse, etc.) au constituit cca. 40% din totalul veniturilor populației. Restul sunt venituri din afaceri private sau alte activități.

Autoangajarea constituie principala explicație pentru nivelul scăzut al șomajului înregistrat. În anul 1998 numărul total al șomerilor (definit conform criteriilor Organizației Mondiale a Muncii - ILO) a fost de circa 167 mii persoane. Dar numărul șomerilor înregistrați oficial a constituit 28 de mii la 1.01.98 și 32 mii persoane la 1.01.99, sau 2% din populația economic activă.

Viața socială în Moldova în momentul actual capătă un caracter tot mai diversificat. Crește continuu numărul per-

soanelor care au acces la diferite forme de activitate, inclusiv în sectorul economic, ceea ce sporește considerabil gama opțiunilor libere ale oamenilor.

Sistemul de piață activează în economie două tipuri de forțe motrice: (i) cointeresarea personală a subiectului activității față de rezultatele muncii și (ii) tendința lui de a avea un statut social mai înalt pe scala veniturilor, în condițiile în care diferențierea populației după venituri crește considerabil.

În țară au apărut “noii bogați” și “noii săraci”. În timp ce categoria socială a celor bogați este mai mult sau mai puțin omogenă, printre cei săraci sunt “slabi” și “puternici”.

Sunt considerate “slabe” persoanele inapte de muncă sau puțin asigurate (invalidizii, persoanele bolnave, bătrânii, persoanele dezechilibrate fizic și psihologic). Depășirea sau eradicarea sărăciei pentru această pătură a populației necesită preponderent ajutor direct de la stat, plăți suplimentare în bani sau bunuri materiale.

Sărăcia celor “puternici” a apărut în condițiile dificile ale crizei, când persoanele apte de muncă, inclusiv cele, de regulă, capabile să-și asigure un nivel de venituri adecvat pentru standarde decente de trai, au nimerit în situația în care nu-și mai pot asigura existența. Pauperizarea a atins corpul ingineresc al întreprinderilor, lucrătorii instituțiilor de proiectare și cercetare, din învățământ, ocrotirea sănătății și culturii.

Oamenii de artă și intelectualitatea constituie cel mai puternic segment al societății moldovene. În țările dezvoltate aceștia formează nucleul clasei mijlocii. În situația de tranziție a Moldovei acest strat social tinde spre autoangajare și adaptare la noile condiții.

Totuși, și pentru această parte a populației se solicită atenția din partea statului. Condițiile economiei tranzitorii măresc gradul de risc al omului, care este legat atât de greutățile luării deciziilor raționale în virtutea condițiilor nestand-

Tabelul 4.1.2

Schimbări în repartizarea populației ocupate pe forme de proprietate

Indicatori	1995		1998	
	mii pers.	în % față de total	mii pers.	în % față de total
Populație ocupată în economie-total	1673	100	1625	100
din care:				
proprietate publică	567	33,6	424	26
proprietate privată	997	60	1069	66
proprietate mixtă fără participare străină	102	6	114	7
proprietate mixtă cu investiții străine	7	0,4	18	1

Sursă: Republica Moldova în cifre, DASS, Chișinău, 1999, p.47.

ard ale multor sarcini, precum și în legătură cu faptul că productivitatea economică a societății în perioada de tranziție s-a redus substanțial, iar procesele haotice distructive decurg destul de activ. Persistența instabilității politice și a tensionării interetnice accentuează sentimentul de incertitudine.

Pericolul constă în faptul că pentru această parte mai calificată a societății poate să prevaleze intenția de a rezolva problemele pe termen scurt ("complexul supraviețuirii"), pe când pentru lucrătorii structurilor de stat la nivel central și local - "complexul provizoriilor" ("comportament de termen scurt"), ceea ce, evident, nu este convenabil pentru asigurarea dezvoltării umane durabile în țară.

În acest context, descentralizarea, care este un instrument important al democratizării societății și economiei, nu trebuie nici într-un caz să contravină funcțiilor de reglementare ale statului la nivel național.

Dirijarea pieței de muncă într-o economie instabilă este una din funcțiile primordiale ale statului în țările aflate în tranziție. Sunt necesare programe de recalificare a șomerilor, instruire a tineretului, orientare profesională și organizare a lucrărilor publice. Astfel de programe permit de a păstra capitalul uman.

Concomitent, este necesar suportul legislativ și organizațional pentru dezvoltarea infrastructurii business-ului mic și mijlociu, a instituțiilor de acordare a serviciilor financiare, creditare, informaționale, de consultanță și altor structuri formate din specialiști de diverse profiluri. Toate aceste acțiuni întreprinse de către stat vor stimula inițiativa privată, vor extinde piața de muncă și vor reduce consecințele negative ale perioadei de tranziție.

4.2. Inițiativa privată și antreprenoriatul: forme, dinamică și consecințe sociale

În țările în tranziție antreprenoriatul constituie o forță motrice nouă atât pentru economia națională, cât și pentru populație. Antreprenoriatul în cadrul micului business creează cota majoră a noilor locuri de muncă, venituri ale populației, bugetelor de stat și a celor locale.

Activitatea de antreprenoriat este o activitate independentă, desfășurată cu propriul risc și orientată spre obținerea profitului în urma creării bunurilor, realizării mărfurilor, executării lucrărilor sau prestării serviciilor. În conformitate cu legislația Moldovei, activitatea de antreprenoriat poate fi desfășurată sub diferite forme: întreprindere individuală, în baza patentei de întreprinzător, întreprinderi colective, societăți cu răspundere limitată, societăți pe acțiuni, întreprinderi mixte.

Antreprenoriatul ca fenomen nou al dezvoltării social-economice a țării există în Moldova de circa 10 ani. Statornicirea lui s-a manifestat prin crearea unui mare număr de întreprinderi mici, atât din inițiativă proprie, cât și prin reorganizarea întreprinderilor mari. Micii antreprenori constituie cea mai reprezentativă pătură a proprietarilor privați, constituind baza clasei mijlocii, precum și baza stabilității sociale și politice a țării.

La 1 ianuarie 1999 au fost înregistrați 193,9 mii de agenți economici, inclusiv 145,4 mii — întreprinderi cu dreptul de persoană fizică (75%); din acestea — 90 mii — gospodării țărănești (46,5%) și 55 mii întreprinderi individuale (28,4%).

Potențialul antreprenoriatului din Moldova este reflectat în datele privind

*“Cine nu aplică
noi remedii,
trebuie să aștepte
noi probleme”*

Francis Bacon

Caseța 4.1.1.

Progresul social nu va fi realizat doar prin interacțiunea liberă a forțelor de piață. Politici publice sunt necesare pentru a corecta eșecurile pieței, complementa mecan-

ismele de piață, menține stabilitatea socială și pentru a crea un mediu național și internațional favorabil pentru promovarea creșterii economice durabile.

Sursă: Programul de acțiuni al Summitului Mondial pentru dezvoltarea socială. Copenhaga, 1995

înregistrarea întreprinderilor. În anul 1998 numărul total al întreprinderilor înregistrate a crescut cu 20,4 mii, sau cu 12%. Această creștere a fost asigurată din conținutul întreprinderilor individuale mici și micro, inclusiv gospodării de fermieri. Sectorul întreprinderilor mici care prezintă informația la Departamentul de statistică și analiză economică acoperă 83% din toate întreprinderile. El asigură circa 30% din cifra de afaceri pe țară și angajează 12% din forța de muncă.

Micul business (MB), consumând foarte puține mijloace din sursele centralizate, este *sectorul de supraviețuire*, a celor care și-au pierdut locul de muncă, militarii în rezervă, familiile tinere și în etate. Este sectorul de autoafirmare și practic unicul sector de însănătoșire a grupurilor sociale (marginale, care se transformă). Antreprenorii mici și mijlocii sunt tot mai puțin dependenți de stat și prin extinderea sferei lor de activitate reduc șomajul.

Este unanim acceptată ideea că dezvoltarea unui sector privat puternic și dinamic al întreprinderilor mici și micro reprezintă o prioritate în cadrul procesului de reformare a economiei Moldovei, prioritate ce derivă din flexibilitatea și adaptabilitatea acestui segment de întreprinderi la un mediu economic și social care se modifică rapid.

În perioada de tranziție, cea mai importantă funcție a micului business este asigurarea supraviețuirii păturilor vulnerabile ale populației în condițiile crizei economice prin auto-angajare și asigurarea mijloacelor suplimentare de existență.

O creștere rapidă a numărului de întreprinderi mici a avut loc odată cu începutul privatizării în masă în 1993 și se explică prin dezvoltarea vertiginoasă a activității de comercializare și mediere. Liberalizarea comerțului extern încă în condițiile fostei URSS și legalizarea comerțului privat în interiorul țării, au creat condiții favorabile pentru dezvoltarea activității comerciale. În ultimii ani s-a marcat începutul unei etape calitativ noi în dinamica și structura antreprenoriatului, însoțită de reducerea numărului de întreprinderi. Motivele principale ale stopării creșterii excesive a numărului de întreprinderi mici sunt - reducerea activităților profitabile, ruina lor în procesul competitiv, lipsa cunoștințelor ce țin de management, marketing, contabilitate.

Antreprenorii se confruntă cu diverse *probleme* la inițierea activității de antreprenoriat, precum și în procesul desfășurării activităților. Aceste probleme în cea mai mare parte au un caracter structural, tehnic, de administrare și finanțare. Susținerea financiară și creditară a antreprenorilor se face la nivel extrem de scăzut. Principalele cauze ale lipsei de acces la sursele de finanțare sunt: rata dobânzii înaltă, refuzul băncilor de a acorda împrumuturi pe termen lung, garanții insuficiente, imperfecțiunea mecanismului de ipotecare, insuficiență de personal calificat, calitatea inferioară a planurilor de business, lipsa unei analize a conjuncturii de piață, eficiența scăzută a proiectelor, etc.

Tabelul 4.2.1.

Agenții economici înregistrați în Republica Moldova după formele organizatorico-juridice, 1998

Forma organizatorico-juridică	Situația la 1.01.1998, unități	Situația la 1.01.1999, unități	% 1998 față de 1997
Total	173020	193882	112,7
Din care:			
I. Întreprinderi cu dreptul de persoană fizică	128511	145435	113
din acestea:			
întreprinderi individuale	48878	55081	113
gospodării țărănești	79443	90148	113
II. Întreprinderi cu dreptul de persoană juridică:	34997	38167	109
din acestea:			
societăți pe acțiuni	6510	6569	101
S.R.L.	22943	25790	112
Întreprinderi de stat	1615	1590	98
Întreprinderi municipale	112	145	129
III. Întreprinderi și organizații necomerciale	9512	10280	108

Sursă: datele DSAS

O problemă de cea mai mare importanță în sfera stimulării activității antreprenorilor constă în consolidarea și intensificarea competitivității sistemului bancar ca sursă principală de finanțare. Dezvoltarea unor instrumente de finanțare, cum este sistemul de garanții creditare sau linii de creditare, are nevoie de un sector bancar bine dezvoltat.

Există necesitatea stringentă a concentrării eforturilor asupra finanțării antreprenoriatului la nivel local. Insuficiența finanțării se simte acut mai ales în localitățile rurale, deoarece majoritatea filialelor bancare asigură fluxurile de numerar la nivel local și nu sunt delegate să acorde împrumuturi. Pentru a ușura accesul la credite sunt necesare programe de finanțare locală, spre exemplu prin garantarea împrumuturilor. Acestea, de asemenea, pot ajuta băncile locale să-și schimbe atitudinea față de antreprenori și să-și adapteze potențialul pe măsura necesităților. Politica în acest domeniu trebuie să fie coerentă cu factorii locali și condițiile activității antreprenoriale.

Dificultățile legate de accesul la sursele externe de finanțare impun majorității antreprenorilor să-și desfășoare activitatea în sectoarele cu consum scăzut de capital, preponderent în sfera comerțului și a serviciilor. De regulă, activitatea de antreprenoriat se desfășoară mai ales în servicii și sfera comerțului, și cu mult mai puțin în cea de producție sau legată de implementarea tehnologiilor progresiste.

În Moldova s-a încercat acordarea de susținere financiară întreprinzătorilor din zona rurală (fermierilor) prin organizarea autofinanțării acestora. A fost adoptată Legea cu privire la asociațiile de economii și împrumut ale cetățenilor nr. 1505-XIII din 18.02.1998, conform căreia se creează și funcționează asociații prin care membrii acestora își acordă reciproc asistență financiară. Banca Mondială contribuie la constituirea și consolidarea acestor asociații prin deschiderea liniei de creditare speciale prin intermediul Corporației de finanțare rurală.

În 1998 funcționau 54 asociații de economie și împrumut ale cetățenilor,

Tabelul 4.2.2.

Numărul întreprinderilor din sfera micului business

Anii	Întreprinderi în sfera micului business		Alte întreprinderi	
	Total	Inclusiv Mici	Micro-întreprinderi	
1994	8534	7549	985	6054
1995	14834	12729	2105	2256
1996	16205	14254	1951	3124
1997	15621	13595	2026	2050

Sursă: datele DSAS

destinate să asigure accesul întreprinzătorilor începători, în special al fermierilor la resursele financiare. Un ajutor esențial la crearea resurselor creditare ale acestor asociații îl acordă în prezent Banca Mondială, care a alocat în acest scop 5 mil. dolari SUA. În creditarea asociațiilor date s-au implicat de asemenea băncile comerciale “Moldova-Agroindbank” și “Fincombank”. În anul 1998 Asociațiile de economii și împrumut ale cetățenilor au acordat credite preferențiale la 3200 fermieri, în valoare totală de 5449,5 mii lei. Se presupune că deja în prima jumătate a anului 1999 numărul acestor asociații va atinge cifra de 150 și vor crește și sumele de creditare.

Tabelul 4.2.3.

Finanțarea fermierilor prin intermediul asociațiilor de economii și împrumut (1998)

Denumirea organizației financiar -creditare	Numărul asociațiilor de economie și împrumut	Au fost acordate credite		În % față de total
		Mii lei	Mii \$ SUA	
Total	54	5449,81	1159,53	100,0
Inclusiv:				
Corporația pentru finanțarea satului	29	2764,46	588,18	50,7
Moldova-Agroindbank	7	1820,90	387,43	33,4
Fincombank	18	864,45	183,93	15,9

Sursă: MER

Corporația de finanțare rurală acordă asociațiilor credite din contul mijloacelor Băncii Mondiale, care a deschis o linie de creditare în sumă de 3,7 milioane DST (drepturi special de tragere), iar băncile comerciale “Moldova-Agroindbank” și “Fincombank” efectuează finanțarea asociațiilor din contul mijloacelor proprii.

Asociațiile de economii și împrumut, la rândul lor, acordă credite membrilor acestora. În anul 1998 au beneficiat deja de creditele asociațiilor circa 3200 fermieri. Creditele asociațiilor de economie și împrumut chiar și în prezent, când se utilizează cu preponderență mijloacele atrase, sunt mult mai convenabile decât în băncile comerciale.

Un eveniment semnificativ pentru dezvoltarea antreprenoriatului l-a constituit adoptarea Legii cu privire la patenta de întreprinzător nr. 93-XIV din 15.07.1998. Legea nominalizată permite desfășurarea activității antreprenoriale de către antreprenorii particulari fără ca aceștia să fie înregistrați de către stat, beneficiind și de un sistem fiscal simplificat.

Către începutul anului 1999 au fost eliberate 1288 patente, în stadiu de examinare

fiind 1376 cereri pentru obținerea patentelor. Circa 98% din patentele obținute și solicitate revin activităților ce țin de comerțul cu amănuntul și alimentația publică.

Cu toate că în prezent au apărut condiții nefavorabile pentru dezvoltarea antreprenoriatului, micul business își extinde treptat sfera de activitate și demonstrează o eficiență economică avansată în raport cu întreprinderile mari. În sfera micului business crește numărul lucrătorilor angajați, cu salarii relativ mai mari, crește volumul mărfurilor realizate, al lucrărilor executate și serviciilor prestate. Ansamblul întreprinderilor din sfera micului business funcționează rentabil, în timp ce celelalte întreprinderi sunt caracterizate printr-o productivitate mai scăzută a muncii.

Cu regret, datele analizate sunt calculate conform comunicatelor statistice anuale privind evoluția întreprinderilor mici în Republica Moldova, ce vizează doar întreprinderile cu statut de persoană juridică și care țin evidența contabilă, întocmesc și prezintă organelor statistice bilanțuri contabile. Organele statistice nu urmăresc deocamdată, nu colectează și

Tabelul 4.2.4.

Eliberarea patentelor de antreprenor (conform situației de la 1.01.99)

Genurile de activitate	Patente eliberate,	Mijloace bănești încasate la buget mii lei	Cereri prezentate pentru examinare
Au fost eliberate patente, total	1288	256,4	1376
Inclusiv pentru genurile de activitate:			
Comerțul cu amănuntul și alimentația publică	1250	233,5	1335
Servicii	20	17,3	23
Alte genuri	18	6,6	18
<i>Sursă: MER</i>			

Tabelul 4.2.5.

Activitatea agenților micului business și a celorlalte întreprinderi calculat la 1 lucrător

Anii	Cheltuielile pentru remunerarea muncii, lei		Volumul global produs, mii lei		Beneficiu net de bilanț (+), pierderi (-), lei	
	Subiecții MB	Celorlalți	Subiecții MB	Celorlalți	subiecții MB	celorlalți
1995	1393	1309	27,8	10,1	x	x
1996	1948	1451	42,9	11,9	+1040	+31
1997	2422	1323	61,0	11,4	+1125	-95
<i>Sursă: MER</i>						

nu prezintă date referitoare la activitatea tuturor întreprinderilor (circa 170 mii de agenți economici) cu drept de persoană fizică (întreprinderi individuale, gospodării țărănești, întovărășiri), precum și al deținătorilor de patente. Ținând cont de activitatea antreprenorială necuprinsă în statistică, ponderea micului business în economia națională este, de fapt, mult mai mare decât arată datele din analiza de mai sus.

Totodată, analiza informației de care dispunem permite de a concluziona că în țară se profilează, totuși, o tendință pozitivă în evoluția micului business.

În ultimii ani au avut loc modificări esențiale în caracterul ofertelor de servicii pentru desfășurarea afacerilor. Antreprenorilor în funcție și celor potențiali, conducătorilor de mici întreprinderi li se oferă un spectru larg de servicii în scopul stimulării creării, extinderii sau perfecționării activității.

Este însă de menționat că antreprenorii sunt lipsiți adesea de accesul la sursele importante de informație și resursele de producție (în primul rând sursele de finanțare și tehnologii). Aceasta se explică prin dimensiunile mici ale structurilor antreprenoriale, izolarea lor relativă și experiența limitată a activității de producție. Sistemul de servicii acordate antreprenorilor nu este dezvoltat la nivelul cuvenit. Cercetarea efectuată privind starea antreprenoriatului în Republica Moldova confirmă faptul că este necesar să fie susținută prestarea diverselor servicii pentru instruirea antreprenorilor. În ansamblu, 78% din antreprenorii chestionați au afirmat că este necesară instruirea antreprenorilor. Peste 50% din ei au subliniat că au nevoie de idei noi și cunoștințe privind accesul la noile tehnologii și aplicării acestora în practică. 46% din antreprenori și-au exprimat dorința de a studia marketingul. Există un mare deficit de antreprenori calificați și manageri de afaceri, cât și de instituții care ar putea să le asigure acestora accesul la sursele de informare.

La începutul secolului XXI necesitatea unui salt în dezvoltarea activității antreprenoriale este inevitabilă. El va avea nu numai astfel de efecte micro, cum sunt extinderea, inovarea și sporirea productivității și a consumului bunurilor materiale și al serviciilor, creșterea bunăstării populației, dar și majorarea ofertei de locuri de muncă,

Caseta 4.2.1

Principalele probleme cu care se confruntă antreprenorii:

- nivelul ridicat al fiscalității;
- acces dificil pe piața externă: statul nu stimulează exportul în general, și al micilor antreprenori în special;
- diminuarea pieței interne pentru produsele autohtone, ca urmare a concurenței puternice a producătorilor externi și a protecției ineficiente a pieței interne;
- chiriile ridicate, accesul dificil la spații pentru desfășurarea activității, precum și la echipamentele neutilizate existente;
- creșterea continuă a prețurilor;
- dificultăți majore în gestionarea resurselor proprii ca urmare a schimbării frecvente a reglementărilor privind impozitele, taxele, creditele, valuta și a modului lor de aplicare a normelor legislative;
- lipsa fondurilor de garantare pentru micii antreprenori, ceea ce face dificilă obținerea de credite de la băncile comerciale;
- transparența insuficientă în ceea ce privește folosirea mijloacelor financiare acordate de către stat prin intermediul Fondului pentru susținere a antreprenoriatului și dezvoltarea micului business;
- birocrăția excesivă și costisitoare, corupția asociată acesteia;
- lipsa de experiență managerială și de cultură economică specifică economiei de piață.

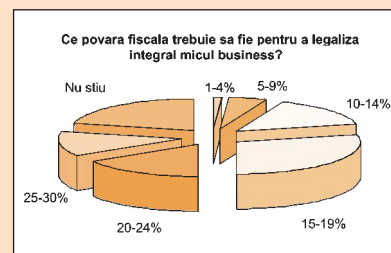
Sursă: CISR

Caseta 4.2.2

Ce impozite trebuie să plătească sectorul micului business?

Conform datelor sondajului sociologic efectuat în CSPP, conducătorii întreprinderilor mici au fost întrebați care sunt neajunsurile principale în sistemul de impozitare a micului business. Cele mai frecvente răspunsuri au fost următoarele:

- Instabilitatea sistemului fiscal - 73% din respondenți;
- Impozite înalte - 70%; sistemul de impozite prea complicat - 50%;
- Accesul limitat la actele legislative — 36%.

Este semnificativ faptul că instabilitatea legislației este tratată drept un factor chiar mai important decât impozitele înalte.

La întrebarea “Ce povară fiscală maximă ar trebui pentru ca întreprinderea să legalizeze totalmente activitatea sa și să achite complet impozitele?”, 79% din respondenți au optat pentru o povară fiscală mai mică de 30%.

Sursă: studiul CSPP

“Societatea industrială a fost opera bărbaților, în timp ce noua societate informațională și umanitară va fi în mare măsură și opera femeilor”

J. Waibitt, P. Aburdene

crearea culturii antreprenoriale, etc. Dezvoltarea antreprenoriatului va avea și un macro-efect esențial, cum ar fi creșterea potențialului intelectual și tehnico-științific al capacităților și necesităților maselor largi ale populației.

Ținând cont de însemnătatea sectorului privat al business-ului mic pentru redresarea economică a Moldovei, sunt necesare o serie de măsuri de stimulare a inițiativei private și consolidare a sectorului privat ca factor al securității economice a populației și dezvoltării umane. Se cere schimbarea atitudinii instituțiilor statale față de sectorul privat, care nu trebuie tratat doar ca un obiect al impozitării. Este necesar de a introduce vacanțe impozitare la stadiul formării întreprinderii și acumulării inițiale de capital. Este necesară de asemenea întărirea bazei normative și legislative a sectorului privat, a relațiilor lui cu organele locale. Este necesară pregătirea cadrelor în această sferă, a managerilor calificați, organizarea activităților consultative pentru organizarea întreprinderii private, informarea largă a populației referitor la experiența internațională în acest domeniu.

Caseta 4.2.3

Cu scopul de a oferi suport micului business, în Republica Moldova au fost create o serie de astfel de centre, cum sunt Centrul de Business al Moldovei, Centrul de instruire a Antreprenorilor, Centrul de Suport al Business-ului Mic și Mediu ProBizNet, Centrul Moldo-American Pentru Inițiativă Privată cu o rețea largă de filiale pe teritoriul Republicii Moldova. Aceste centre oferă servicii de consultanță, instruire și informare cu scopul de a satisface cererea pieței în perioada de tranziție.

Serviciile de consultanță includ: elaborarea business-planurilor, analiza tehnică și economică a proiectelor de investiții și restructurare a întreprinderilor, elaborarea documentelor pentru obținerea creditelor, investigarea pieței.

Serviciile de instruire prevăd organizarea seminarelor pentru manageri, antreprenori, utilizarea computerului, crearea bazei de date a business-ului mic, formarea bibliotecilor video.

Asistența informațională - căutarea adreselor, companiilor, investitorilor potențiali, serviciul prin Internet (marketing, promovare, poșta electronică), know-how, informație referitoare la baza legislativă în Moldova și partenerii de comerț, activități de intermediator, tranzacții comerciale.

Alte servicii cuprind elaborarea contractelor, acordurilor, documentelor juridice, suportul legislativ al proiectelor de investiții.

Sursă: compilațiile CISR

4.3. Femeile în noile condiții sociale, prima experiență în antreprenoriat

De la începutul anilor '90 ponderea femeilor în numărul persoanelor încadrate în câmpul muncii este puțin mai mare decât cea a bărbaților și este mai înaltă comparativ cu țările dezvoltate. În condițiile economiei de tranziție, femeile au suferit din plin toate laturile negative ale crizei. Femeile ocupă o pondere majoră atât în numărul celor ocupați -52%, cât și în numărul șomerilor înregistrați oficial -68%. Pare a fi paradoxal, însă democratizarea societății a determinat o reducere a participării femeilor în sfera puterii de stat, inclusiv în Parlament — de la 35% în 1995, la 9% în 1998.

Cât privește activitatea antreprenorială, până nu demult întâietatea aparținea bărbaților. În ultimul deceniu femeile apar tot mai frecvent în calitate de oameni de afaceri, personalități distincte, cu spirit de inițiativă, energice. Deși ponderea femeilor în rândurile oamenilor de afaceri și printre conducătorii de întreprinderi este destul de joasă — 5%, ea este în continuă creștere. Circa 2% din femei-manageri conduc întreprinderi mari, 10% - întreprinderi medii, 40% - întreprinderi mici, și restul — 48% - întreprinderi micro.

Cauzele creșterii cotei femeilor în business sunt multiple. Cea mai importantă este cea de ordin material, deși cu aspect psihologic: femeilor le place să aibă venitul propriu și să fie independente. A doua cauză are un aspect etico-moral: femeile muncesc, fiindcă în acest fel se simt utile societății. În al treilea rând, există motive “compensatorii”: datorită muncii, femeile nu se simt singure; la serviciu ele uită de problemele casnice și personale, de nevoi.

Creșterea ponderii femeilor în activitatea antreprenorială reprezintă o alternativă specifică a activității casnice și a șomajului, fiind în același timp și o utilizare eficientă a forțelor de muncă.

În Moldova, categoria femeilor-manageri este formată în special de fostul sistem de conducere. În același timp, însă, apare o pleiadă nouă de femei care prac-

tică activitate de antreprenoriat și se manifestă destul de reușit în afacerile proprii, activând în condițiile destul de grele ale crizei economice, prin care trece astăzi Republica Moldova. Ele sunt personalități distincte, active din punct de vedere intelectual și fizic, care iau decizii de sine stătător.

În condițiile actuale în business femeia are o serie de *avantaje* pe care, dacă le realizează, poate deveni un bun antreprenor. Femeia-lider este mai sociabilă, mai delicată în relațiile cu colegi, preferă să nu riște.

În pofida diferenței dintre sferele de activitate antreprenorială ale bărbaților și femeilor, în procesul desfășurării afacerilor ambele genuri se confruntă cu aceleași *dificultăți*: insuficiența mijloacelor financiare, impozitele mari și numeroase, dificultăți în obținerea creditelor, problema securității și protecției personale și a bunurilor, etc.

Trebuie însă menționat faptul că și punctul de pornire a activității antreprenoriale pentru femei este mai dezavantajat. Bărbații au câștigat mai mult de pe urma privatizării pe bonuri datorită vechimii în muncă. Femeile au mai puține economii. Numărul de femei care au conturi de depuneri în bănci este de 2 ori mai mic decât al bărbaților. În rândul antreprenorilor care au obținut credite, femeile alcătuiesc doar 20%. Până în prezent ponderea femeilor în numărul total al antreprenorilor este sub 10%.

Având același nivel de instruire ca și bărbații, femeile acceptă 3/4 din locurile de muncă necalificată și sunt remunerate respectiv la un nivel de 70-80% din salariul bărbaților. Aspectele negative ale angajării în câmpul muncii sunt: poziția inegală a bărbaților și femeilor din punct de vedere profesional și al calificării — evaluarea medie a femeilor este cu 1,5-2 categorii mai scăzută decât a bărbaților, ponderea femeilor în cadrul lucrătorilor de categoriile 1-2 este 60-70%, iar de categoriile 5-6 — de 10-15%. Circa 3/4 din lucrătorii ce nu au categorii profesionale sunt femei. În agricultură procentul femeilor cu categorii este de 3 ori

Caseta 4.3.1

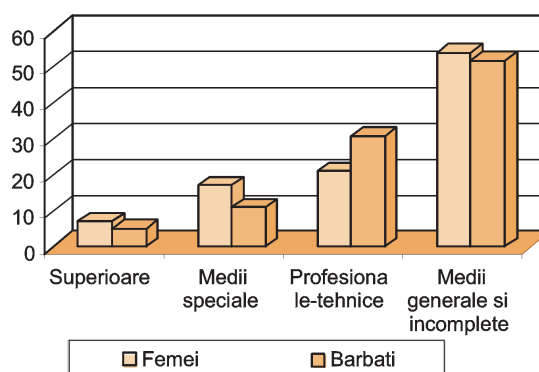
Conform datelor conferinței “Business-ul mic — calea spre progres” (Aprilie, 1999) organizate de Parlamentul Republicii Moldova, în medie, din 5 firme conduse de bărbați supraviețuiește una, pe când din aceleași 5 firme conduse de femei supraviețuiesc deja 3. Este interesant faptul că mai “supraviețuitoare” comparativ cu restul companiilor sunt acelea, în care a doua persoană de conducere este femeie. Acest fenomen a fost explicat prin intuiția înăscută a femeilor, cunoașterea pieței interne, aversiunea față de risc, aplicarea unor metode de management flexibil, uman, un nivel mai înalt de studii (38% din femei în vârstă de 20-40 ani au studii superioare și medii speciale, contra 30% din bărbați de aceeași vârstă. În medie pe țară, femeile cheltuie de circa patru ori mai mult timp pentru perfecționarea profesională).

Sursă: DSAS

mai mic ca al bărbaților. Ca rezultat, salariul femeilor alcătuiește în medie 70-80% din salariul bărbaților.

Fig. 4.3.1

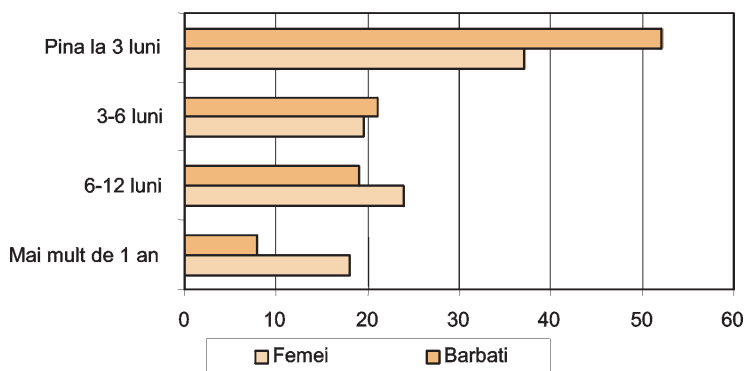
Șomeri după nivelul de studii (% din total)

Sursă: datele DSAS al Republicii Moldova

Fig. 4.3.2

Structura șomerilor conform duratei șomajului (%)

Sursă: datele DSAS al Republicii Moldova

Tabelul 4.3.1.

Veniturile lunare la femei și bărbați în funcție de nivelul de educație (lei)

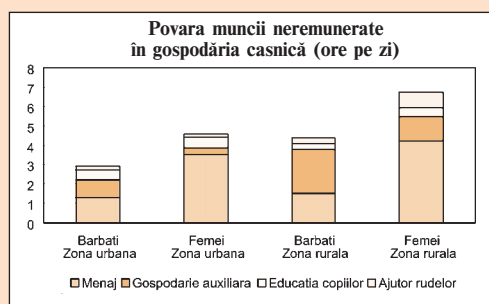
Tip de studii	Femei	Bărbați
Superioare	327,43	374,59
Superioare neterminate	276,23	287,9
Medii speciale	221,62	291,64
Medii	171,67	232,89

Sursă: Sondajul BGC, 1998

Caseta 4.3.2

Activitatea neremunerată

Sondajul sociologic al bugetului de timp efectuat de către Departamentul Analize Statistice și Sociologice arată că povara muncii neremunerate în gospodăria casnică diferă esențial la femei și bărbați. Dacă zilnic femeile cheltuie cu 12 minute mai puțin pentru munca remunerată, atunci pentru munca neremunerată de pe lângă casă femeile cheltuie de 1,64 ori mai mult timp decât bărbații în zona urbană (4 ore 26 minute) și 1,44 ori în zona rurală (5 ore 55 minute). Membrii gospodăriilor casnice rurale au mai puțin timp liber în comparație cu cei din gospodăriile urbane. Bărbații au la dispoziție în medie 170 minute pe zi, femeile — 111 minute. Femeile din gospodăriile rurale au la dispoziția lor cu 28% mai puțin timp liber decât cele din gospodăriile urbane și cu 34,8% mai puțin decât bărbații din gospodăriile rurale.

Sursă: datele DSAS al Republicii Moldova

Caseta 4.3.3

Cine este susținătorul familiei?

Ce le determină pe femei să se aranjeze în câmpul muncii? În fond, în mod tradițional, drept susținător al familiei este recunoscut bărbatul. Cauzele sunt diverse: bărbații contribuie mai mult la veniturile familiei, pe ei se mizează mai mult în cazul situației de stres, inclusiv a diminuării veniturilor. În sfârșit, există unele prejudeicii naționale, o teamă de a recunoaște soția drept cap de familie. Situația este diferită pentru familiile incomplete. Povara greutăților de ordin social, alimentar, financiar, educativ, cade pe singurul părinte. Datele sondajului sociologic al bugetelor casnice efectuat în 1998 de către Departamentul Analize Statistice și Sociologice arată că la un bărbat solitar care își crește singur copiii revin circa 15 femei în aceeași situație.

	Susținătorul familiei după gen	
	Bărbați (%)	Femei (%)
Persoane celibatate	21.3	78.7
Familie fără copii	89.6	10.4
Familie cu copii până la 18 ani	88.1	11.9
Un părinte cu copii până la 18 ani	6.4	93.6
Alți membri cu copii până la 18 ani	66.5	33.5
Alte familii fără copii	56.9	43.1

Sursă: datele sondajului BGC

În noile condiții social-economice, femeile se confruntă cu o serie de probleme care reprezintă un obstacol în calea lor spre succes, printre care putem menționa: “dubla ocupare”, îndeplinirea de către femei a obligațiilor de maternitate și educație a copiilor, pe când business-ul presupune ziua de muncă nenormată, capacitate mare de risc, etc. Dificultățile profesionale cedează în fața supraîncărcării femeilor — la serviciu și acasă. De aici rezultă oboseala și tensiunea nervoasă permanentă, teama de a nu reuși să le facă pe toate, de a se descurca în toate. Bineînțeles, toate aceste împrejurări accesorii îngreunează încadrarea în măsură deplină a femeilor în activitatea profesională.

Pentru a înțelege situația femeilor în condițiile economiei în tranziție este important de a înțelege că în multe cazuri femeia este susținător de familie, capul familiei (Vezi caseta 4.3.3). Este important de a recunoaște *necesitatea femeilor de a îmbina diverse roluri sociale*, de a îndeplini nu numai rolul de participant la procesul de muncă și viață socială, ci și pe cel al “gospodinei casnice”, al mamei.

Femeile aleg diverse variante de îmbinare a acestor roluri, deși majoritatea le consideră la fel de importante. Alegerea concretă a căii de viață depinde de trăsăturile personale, preferințe, gusturi, împrejurări, însă posibilitatea unei asemenea alegeri depinde într-o mare măsură de susținerea economică și morală pe care o vor acorda statul și societatea.

Pentru rezolvarea unora din problemele menționate mai sus, în februarie 1998 a fost fondată *Mișcarea obștească republicană “Femeile în Business”* — organizație non-guvernamentală. Printre scopurile principale ale Mișcării sunt realizarea și apărarea drepturilor civile, economice, sociale și a libertăților legitime ale femeilor și dezvoltarea activismului feminin în desfășurarea activității de antreprenariat.

Platforma de acțiuni adoptată la Beijing încă din 1995 prevede măsuri concrete de redresare a situației privind genurile în dezvoltare și în acest sens este absolut nec-

esară adoptarea unor măsuri concrete la nivel național, ce ar schimba radical situația și ar asigura respectarea drepturilor femeilor nu doar în teorie, ci și în practică.

Guvernul Republicii Moldova a adoptat în ianuarie 1998 Planul de acțiuni primordiale privind îmbunătățirea situației femeii și creșterea rolului ei în societate. Acest plan prevede o serie de măsuri concrete pentru redresarea situației existente. Însă fără alocarea resurselor necesare pentru realizarea acestui program, măsurile adoptate rămân doar bună intenție.

Strategia dezvoltării social-economice a țării nu poate fi concepută fără crearea unui sistem viabil de protecție socială a femeilor. Pentru elaborarea lui este nevoie de a:

- ameliora statistica vizând activitatea de muncă remunerată și neremunerată; situația stării sănătății și învățământului după sex și vârstă; gradul de participare a femeilor în organele de conducere de toate nivelele;
- modifica organizarea muncii, luând în considerație diverse funcții exercitate de către femei, realizarea programelor de învățământ și instruire, asigurarea participării femeilor în reformarea sistemului social;
- stabili direcții de cercetare complexă a genului (sociologi, economiști, juriști, specialiști în demografie, doctori în medicină).

Problemele dezvoltării umane caracteristice perioadei de tranziție pot fi soluționate într-un mod mai constructiv cu participarea femeilor ca parteneri activi, asigurând echitatea socială a persoanelor de ambele sexe. Aici trebuie să fie luat în considerație faptul că dacă activitatea de producție a femeilor este reglementată de legile pieței (cererea, oferta, concurența), atunci activitatea lor casnică (în domeniul maternității și educației copiilor) este o funcție a familiei și societății, care își asumă menținerea și perfecționarea sistemului de stat al protecției maternității și copilăriei.

4.4. Impactul economiei subterane

Securitatea umană este o noțiune amplă care include în sine și securitatea economică, publică, politică, ecologică a indivizilor și societății în ansamblu. Fenomenele caracteristice atât țărilor în tranziție, cât și celor dezvoltate la sfârșitul mileniului al - doilea - informatizarea economiei, apariția pe scară largă a economiei subterane și corupției subminează securitatea umană, frânează dezvoltarea umană.

Drept semnale ale prezenței acestor fenomene în Republica Moldova și a consecințelor lor sociale pot servi mai multe constatări:

- Scăderea puterii de cumpărare a salariului mediu și creșterea de multiple ori a volumului cumpărărilor de obiecte de lux, autovehiculelor, lărgirea considerabilă a construcțiilor în sectorul individual;
- Scăderea PIB real în ritm mai rapid decât consumul de energie electrică. Creșterea cotei pierderilor de energie electrică de la 10% din consumul total în 1990 până la peste 30% în 1997 și faptul că scumpirea rapidă a resurselor energetice nu a dus la diminuarea intensității energetice a PIB (invers, numai pe parcursul ultimilor trei ani acest indicator a crescut cu 21%) poate servi drept semnal al lărgirii fenomenului delapidării, și producției nedeclarate;
- Diminuarea cotei salariului în venitul total al gospodăriile casnice de la 71,6% în 1992 la 34,7% în 1998;
- Devieri esențiale ale informației referitoare la operațiunile de export—import cu partenerii principali. Efectuarea unui control de confruntare a informației moldovene și ucrainene referitoare la exportul Moldovei în Ucraina a arătat că în statistica ucraineană este indicată o cifră practic dublă, ceea ce nu poate fi explicat doar prin cota Transnistriei în export. Aceeași situație se constată și în cazul comparării datelor referitoare la operațiunile de export—import cu Rusia;

“Nimic nu e mai periculos pentru conștiința unui popor, decât priveliștea corupției, a nulității recompensate, decât ridicarea în sus a demeritului.”

Mihai Eminescu

- Rata dobânzii pentru credite oferite (30-40%) depășește în mod semnificativ profitabilitatea medie în economia oficială (mai puțin de 10%); aceasta parțial poate însemna că veniturile efective în unele ramuri ale economiei sunt mai mari;
- Creșterea șomajului și diminuarea probabilității de a obține un loc de muncă în economia oficială fără careva proteste semnificative din partea populației (probabilitatea de a găsi loc de muncă pentru un șomer oficial înregistrat s-a diminuat de la 0,7 în 1992 până 0,18 în 1998);
- Cota evident diminuată a comerțului organizat în cel total. În realitate, comerțul pe piața organizată constituie doar 5-10% din total. Aceasta se poate observa calculând vânzările de mărfuri pe cap de locuitor. Este greu de conceput faptul că, după statistica oficială, într-un an se vinde în medie pe cap de locuitor 2,5 kg de carne, 600 g de pește, 200g de unt;
- Diminuarea disciplinei fiscale, amplificarea fenomenului evaziunii fiscale și diminuarea încasărilor la buget. În baza

rapoartelor privind rezultatele financiare ale tuturor întreprinderilor care prezintă aceste rapoarte la Departamentul Analizei Statistice și Sociologice a fost calculată povara fiscală efectivă în sectorul real al economiei pentru perioada 1992-1997. Calculele au arătat că în acest interval de timp povara fiscală oficială a crescut de la 34,5% în 1992 până la 44,9% în 1997 (în industrie 50%, agricultură 40%, construcții 38%). Evaziunea fiscală în Republica Moldova a crescut de la 4% din venitul bugetului consolidat în 1994 până la 32% în anul 1998.

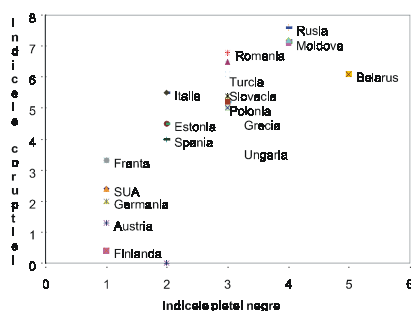
Rezultatele numeroaselor studii comparative ale indicatorilor economiei subterane și ale performanței economice a statelor (Heritage Foundation, Transparency International, Freedom House Rankings) demonstrează dependența cantitativă dintre creșterea gradului de corupție din țară, a volumului de tranzacții subterane, și nivelul bunăstării.

Gradul înalt al corupției în țările de tranziție implică dezvoltarea pieței negre.

Indicele pieței negre în Moldova, precum și în Bulgaria, Lituania, Ucraina și Rusia, atinge valoarea 4, maximul fiind 5. Calculele arată de asemenea o strânsă legătură inversă între gradul de corupție și nivelul PIB pe locuitor. Persistă o corelație evidentă între indicele corupției și indicele performanței reformelor în țările de tranziție, având drept componente de bază progresul în sistemul politic, gradul de independență a mas-media, viabilitatea sistemului legal, gradul de administrare publică, dezvoltarea sectorului privat. Se manifestă un proces dublu: pe de o parte, corupția frânează dezvoltarea economică, pe de altă parte, veniturile mici stimulează dezvoltarea continuă a corupției.

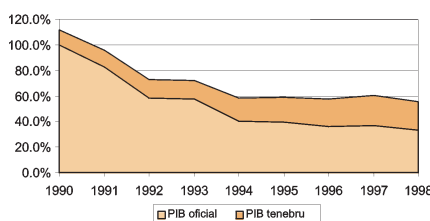
Evaluarea proporțiilor economiei subterane în Republica Moldova a fost efectuată în Centrul de Investigații Strategice și Reforme după șase metode: *metoda tranzacțiilor*, *coeficientul numerarului*, *metoda analizei sistemului de mijloace circulante*, *consumului energiei electrice*, *metoda structurală și cea italiană (de analiză a pieței forței de muncă)*.

Fig. 4.4.1
Relația dintre indicele corupției
și indicele pieței negre

Sursă: Transparency International, 1997

Fig. 4.4.2
Evoluția PIB oficial și tenebru

Sursă: estimările CISR

Aplicarea metodelor date a arătat că volumul economiei subterane în raport cu cea formală variază după metode în limitele de 55-60%.

Această creștere rapidă a sectorului subteran se explică prin două tendințe: creșterea volumului tranzacțiilor subterane și recesiunea în economia formală (PIB real în anul 1998 reprezintă doar 33% din nivelul anului 1990). Unele studii ale fenomenului dat presupun că dezvoltarea economiei subterane are un caracter anticiclic și se dezvoltă odată cu decăderea economiei oficiale asemenea unui stabilizator automatic.

Economia subterană, precum și corupția, poate avea un impact puternic asupra dezvoltării umane prin deteriorarea securității sociale, economice, politice și ecologice a societății.

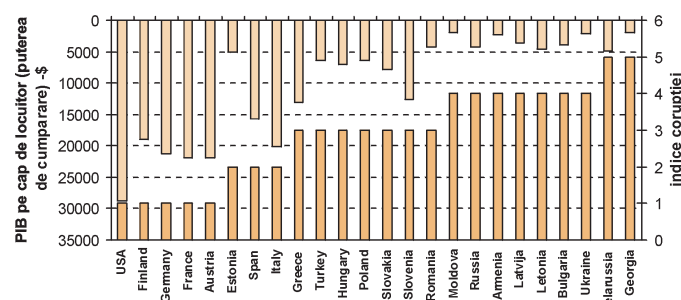
Impactul social

Economia subterană creează locuri de muncă, diminuând rata șomajului. Decalajul esențial dintre datele oficiale referitoare la rata șomajului (circa 2% conform Departamentului Analize Statistice și Sociologice, și 9,4%, reieșind din criteriile Biroului Internațional al Muncii) și faptul că peste o treime din populația aptă de muncă se consideră oficial inactivă, fără a menționa nici un fel de surse clare de existență, sugerează idea că o cotă considerabilă a populației este antrenată în activități economice neformale. Calculele Centrului de Investigații Strategice și Reforme arată că circa 47% din forța de muncă este implicată în activități economice de acest gen.

Economia subterană aduce venituri suplimentare pentru participanți și membri ai familiilor lor, iar uneori servește drept unica sursă de existență a acestora. Existența unui sector paralel economiei oficiale înseamnă, de fapt, circa 60% de venituri suplimentare. Aceste venituri sunt însă redistribuite între populație într-un mod neuniform și discrepanța dintre cei bogați și săraci este efectiv mai mare decât cea calculată oficial. Astfel, consumul de carne în familiile cu același nivel de ven-

Fig. 4.4.3

Dependența dintre nivelul PIB pe cap de locuitor (PPP) și indicele corupției

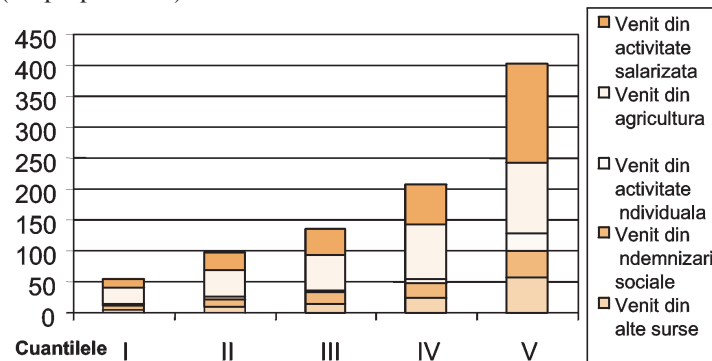
Sursă: Transparency International, 1997

ituri declarat oficial este în medie cu 60% mai mare la cei ce lucrează în sectorul privat al agriculturii, în comparație cu cei din sectorul public.

Protecționismul ascuns creează inechitate socială, afectează păturile vulnerabile ale societății. Neavând influență politică, păturile vulnerabile se supun adesea unei presiuni sociale mai puternice. Astfel, reieșind din datele Sondajului Bugetelor Casnice, efectuat de către Departamentul Analize Statistice și Sociologice cu asistența tehnică și financiară a Băncii Mondiale, în 1997-1998, suma indemnizațiilor sociale pe membru de familiile cu nivel maxim de venituri (cuantila V după veniturile disponibile) este de aproape 8,4 ori în 1997 și 12,4 ori în 1998 mai mare decât în familiile cu un nivel minim de venituri (cuantila I). Se creează un sistem social inechitabil, în care de cele mai multe beneficii sociale se bucură păturile cu venituri superioare.

Fig. 4.4.4

Veniturile disponibile după cuantile de cheltuieli (lei pe persoană)

Sursă: datele DSAS al Republicii Moldova

Populația antrenată în sectorul economiei subterane *nu poate beneficia de asistență și protecție socială din partea statului*: nu se respectă cerințele (condițiile) de muncă, durata zilei de lucru, regulile de salarizare minimală a muncii. Se face abuz de lucrul efectuat de minori și femei, nu funcționează sistemul buletinelor cu privire la incapacitatea temporară de muncă, se neglijează sistemul concediilor profesionale, sistemul pensionar, etc. Un caz special prezintă antrenarea ilegală a cetățenilor Moldovei în lucru pe teritoriul altor țări. Între Republica Moldova și alte țări nu funcționează înțelegerile în privința exportului forței de muncă. Prin urmare, există multiple cazuri când după terminarea lucrărilor cei angajați neformal peste hotare sunt remunerați la un nivel mult mai jos decât cel prevăzut inițial, nu sunt remunerați de loc, sunt expulzați din țară sau devin sclavi ai unor organizații criminale locale.

Prezența unui sector subteran masiv duce la *crearea unei poveri fiscale excedente*. Sursa veniturilor bugetului de stat este activitatea în economia oficială. Dar de o mare parte a cheltuielilor din buget se bucură și persoanele care nu plătesc impozite (beneficiază de înlesniri la plata pentru resurse energetice, servicii publice, etc.). De aceea, dacă povara fiscală medie pe economie este de circa 30%, atunci povara fiscală efectivă a unor agenți economici care activează în cadrul economiei oficiale este evident mai mare (40-60%).

Economia subterană și corupția *erodează dezvoltarea umană a națiunii*: creșterea evaziunii fiscale duce la diminuarea plăților în buget, aceasta la rândul său cauzează eșecul politicii sociale, de pensii, în domeniul educației, sănătății, mediului înconjurător. Un sistem legislativ slab erodează principiile morale ale societății. Conform sondajului de opinie în cadrul proiectului “Strategia de dezvoltare”, circa 52% din respondenți consideră că în țară este imposibil de a desfășura activitatea de antreprenoriat fără a încălca legislația. Se creează o situație când încălcarea legislației devine o normă de comportament.

Un alt efect al economiei subterane este *afectarea consumatorilor prin reducerea calității bunurilor și serviciilor*. Datele controalelor calității producției în rețeaua de comerț efectuate de către Centrul Național Standardizare, Metrologie și Certificare arată că încălcările variază de la circa 40% din total la produsele alimentare până la 70% la produse pentru copii. În produsele importate contravențiile alcătuiesc 79%.

În multe cazuri economia paralelă funcționează în directă legătură cu criminalitatea, ceea ce *afectează securitatea personală a populației*.

Impactul economic

Impactul economic al economiei subterane și corupției se manifestă în moduri diverse. Mai întâi de toate are loc *creșterea costurilor tranzacțiilor*, mai ales pentru desfășurarea activităților economice în micul business și diminuarea competitivității produselor și serviciilor. Conform unor estimări, volumul plăților suplimentare pentru licențe, “acoperiș” sau plată neformală structurilor de stat sau criminale pentru securitatea business-ului, pentru urgentarea îndeplinirii procedurilor formale efectuate de către funcționarii de stat atinge 40% din profit.

Instabilitatea economică provocată de creșterea sectorului subteran, racket-ul, corupția, birocrăția la întocmirea documentelor de business și incapacitatea statului de a asigura securitatea *producătorilor, descurajează investitorii și ideile inovatorii*.

Fenomenul corupției, acțiunile în folosul unor persoane aparte, ocolirea procedurilor de concurs și tender cauzează *creșterea costului și diminuarea calității proiectelor publice*.

Alunecarea continuă a economiei în sectorul subteran. Corupția și economia subterană sunt fenomene auto-generatoare. Astfel, dacă angajații organelor de control a Republicii Moldova nu au primit salariile în decurs de 4-5 luni, pentru ei mita devine o sursă stabilă și unică de venit. Se desfășoară o spirală vicioasă:

corupere → declin economic → insuficiență de surse în buget → datorii în salarizarea funcționarilor de stat → creșterea corupției.

Inechitate, competiție neloială prin utilizarea instituțiilor de stat diminuează eficiența economică. Datele rapoartelor Curții de Conturi - organului suprem de control al utilizării resurselor financiare, conțin numeroase cazuri de deturnate a fondurilor de la destinație normală. Marcând un deficit semnificativ al bugetului de stat, după primirea Legii Bugetului de Stat, se acordă privilegiu impozitare unor companii patronate, ceea ce cauzează pierderi esențiale în bugetul de stat. Sunt detectate cazuri de privatizare ilegală a patrimoniului public, ocolind procedura de tender, cazuri de reducere sintetică a valorii estimate a întreprinderilor în cazul privatizării lor de către colectivul întreprinderii, precum și reducerii valorii întreprinderilor prin diferite modalități (falsificarea anului de construire a întreprinderii, dosirea intenționată a unor obiecte care aparțin întreprinderii din lista obiectelor expuse estimării, mărirea neîntemeiată a sumei amortizării), excluderea din lista persoanelor participante la privatizarea întreprinderii de către colectiv a foștilor lucrători și pensionari, etc.

Instabilitatea macroeconomică, vulnerabilitatea țării la crize financiare. Astfel, volumul anual al narco-businessului în Moldova se estimează la 200-250 milioane dolari, această cifră depășind de 3,5-4 ori volumul investițiilor străine directe în Moldova în decursul unui an, precum și volumul rezervelor de valută ale Băncii Naționale. Traficul de droguri este o ramură concentrată în mâinile a câtorva persoane. De aceea, orice aflux ori reflux de capital cauzat doar de acest sector ar putea, în principiu, zdruncina stabilitatea sistemului financiar.

Impactul asupra securității politice a statului

Fenomenul corupției contribuie la formarea unui *clan economic și politic*, care impune societății voința sa, neținând cont

Caseța 4.4.1

Pe teritoriul Moldovei există patru căi *de trafic de droguri*. Numai traficul lunar de heroină se estimează la 150-200 kg (pentru informație: prețul cu ridicata a unui kg de heroină este 1500 \$ în Pakistan, 10 mii \$ în Turcia, 40 mii \$ în Anglia, prețul cu amănuntul atingând 120 mii \$ pentru un kilogram). În decursul ultimilor cinci ani, numărul estimat al persoanelor care consumă droguri a crescut de la 3 mii până la 60 mii. În 1998, numărul lor a crescut în comparație cu 1997 de 5 ori. "Eficiența" funcționării unei astfel de ramuri este evident destul de "înalță". Posibilitățile de a corupe funcționarii de stat sunt extrem de mari. De aceea, dosarele penale ce țin de traficul de droguri nu ajung în instanță (numărul lor total s-a diminuat de la 15 în 1996, la 10 în 1997 și, respectiv, 9 dosare în 1998).

Sursă: Conferința practică "Criminalitatea organizată și economia tenebră în Republica Moldova", Chișinău 1999.

de necesitățile societății, contribuind la creșterea enormă a datoriilor de stat. Moldova, având datorii imense pentru resurse energetice, importă gaz la un preț mult mai ridicat decât cel mondial, neprimind nici o plată pentru tranzitul de gaz (pentru informație: plățile pentru tranzitul de gaz pe teritoriul țărilor învecinate depășesc PIB-ul Moldovei), mai mult decât atât: se târăgănează instalarea contoarelor de gaz la intrare și ieșire de pe teritoriul țării. Procedura de stabilire a prețurilor și mecanismul de funcționare a sectorului este intransparent și complet închis pentru public.

Creșterea evaziunii fiscale și diminuarea plăților la buget determină eșecul politicii de susținere a antreprenoriatului și micului business, politicii sociale, politicii în domeniul educației, sănătății, mediului înconjurător, remunerării muncii lucrătorilor sistemului bugetar. Aceasta, la rândul său cauzează pauperizarea populației, și *creșterea neîncrederii în reformele promovate*.

Inapținutudinea statului de a remunera la un nivel decent funcționarii săi duce la paralizarea instituțiilor statului, *afectarea drepturilor și garanțiilor constituționale ale cetățenilor*, discreditarea sistemului statal, lipsa respectului față de stat din partea populației;

Scopurile combaterii corupției pot fi diferite: obținerea unei eficiențe de durată

scurtă pe piața privată, a unei eficiențe dinamice de lungă durată, creșterea economică, echitatea socială.

Direcțiile strategice durabile de combatere a corupției și reducerii fenomenului economiei subterane în Republica Moldova trebuie să includă perfecționarea cadrului legislativ, privatizarea, asigurarea transparenței, reforma instituțională, profilaxia și ameliorarea sistemului de impunere a legii, reducerea puterii de monopol în toate sferile, transparentizarea activității factorilor de decizie.

Implementarea unei politici în această direcție cere reforma juridică, reforma instituțională, ameliorarea sistemului de reglementări a procedurilor de controale financiare, reducerea toleranței publice:

Reforma juridică ar include următoarele măsuri: apelarea la ajutorul instituțiilor internaționale de combatere a corupției și a crimelor economice; aplicarea unui sistem de monitorizare externă; apelarea la proiecte finanțate din asistența tehnică din exterior pentru efectuarea expertizei juridice a legilor și amendamentelor propuse pentru adoptare; perfecționarea sistemului legislativ prin eliminarea contradicțiilor și ambiguităților, etc.; perfecționarea măsurilor de prevenire a crimelor; definirea clară a sistemului de penalizări în cazul de încălcare a legislației.

Ameliorarea sistemului de reglementări a procedurilor de controale financiare presupune: simplificarea reglementărilor de stat și a inspecțiilor; sistematizarea și unificarea activității agențiilor de control; publicarea informației clare referitoare la agențiile de control, drepturile și obligațiile agențiilor de control; stabilirea unei unități care înregistrează și reglementează numărul controalelor efectuate la aceeași întreprindere; reforma sistemului fiscal și contabil pentru simplificarea și asigurarea transparenței lui; perfecționarea pregătirii personalului de control financiar; publicarea informației fiscale, transparența preparării și executării bugetului de stat; introducerea unui sistem de tendere obligatorii la semnarea contractelor de achiziție a bunurilor și serviciilor publice.

Reforma instituțională prevede: reducerea numărului instituțiilor statale și reducerea personalului acestora; substituirea procedurii vizitelor personale în soluționarea problemelor cu utilizarea poștei, inclusiv a celei electronice; depolitizarea Guvernului, introducerea obligatorie a sistemului de promovare profesională pe bază de merite și concurs; introducerea unui sistem bine definit de standarde etice pentru funcționarii de stat; crearea instituțiilor independente cu autorizarea investigațiilor privind acuzațiile în corupție.

Reducerea toleranței publice cere coordonarea eforturilor organizațiilor de educație, religioase și mas-media în campania anti-corupție; asigurarea transparenței finanțării partidelor politice; antrenarea jurnaliștilor în promovarea unui mod echilibrat de raportare și introducerea codului de conduită a jurnaliștilor; crearea unui organ de depunere a plângerilor în legătură cu comportamentul inadecvat al lucrătorilor poliției și al organelor de control.

Realizarea acestor măsuri va contribui la incorporarea economiei subterane în cea formală, combaterea fenomenului corupției, înlăturarea barierei dezvoltării umane în Moldova, și va contribui la consolidarea securității economice, politice, publice, personale, și ecologice a societății.

Caseta 4.4.2

Conform sondajului de opinie efectuat în cadrul proiectului “Strategia de dezvoltare” (CISR), economia subterană prezintă un pericol serios pentru statalitate, colectarea veniturilor la buget, securității economice și prestigiul statului.

În opinia celor investigați cota economiei subterane ar putea fi diminuată pe căi juridice (reducerea impozitelor, sporirea accesului la credite), economice (lărgirea posibilităților de a arenda încăperi, echipament tehnic, luarea în chirie a surselor de transport, etc.), și prin metode administrative (ameliorarea activității poliției economice, gărzii financiare, organelor juridice).

Sursă: estimările CISR

